

Міністерство освіти та науки України
Криворізький державний педагогічний університет

Комп'ютерне моделювання
та інформаційні технології
в природничих науках

Збірник наукових праць

Кривий Ріг
Видавничий відділ КДПУ
2000

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ТАБЛИЦЬ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

І.О. Теплицький

м. Кривий Ріг, Криворізький державний педагогічний
університет

Сучасний стан засобів електронно-обчислювальної техніки та відповідного програмного забезпечення, а також чималий досвід психолого-педагогічних досліджень останнього десятиліття дозволяють стверджувати, що шкільна фізика належить до тих навчальних дисциплін, де використання нових інформаційних технологій є цілком виправданим і необхідним. Аналіз педагогічних програмних засобів показує, що більшість з них повністю або частково являють собою програмно реалізовані заміни реальних об'єктів (процесів, явищ), які дозволяють всебічно відобразити найбільш суттєві властивості досліджуваних явищ, тобто є комп'ютерними моделями. Спектр таких моделей простягається від найпростіших, що ґрунтуються на добре відомих закономірностях шкільного курсу фізики, і аж до складних імітаційних математичних моделей.

Систематичне використання інформаційних технологій на уроках фізики ми реалізуємо за такими напрямками:

- √ підготовка звіту про лабораторну роботу або висновків за результатами демонстраційного (рідше фронтального) експерименту на уроці;
- √ дослідження залежностей між фізичними величинами, що характеризують певні явища, на основі математичних записів відповідних законів (математичних моделей);
- √ робота зі спеціалізованими програмними засобами при вивченні або закріпленні нового матеріалу, а також при повторенні теми, розділу або усього курсу;
- √ вивчення систематичного факультативного курсу основ комп'ютерного моделювання.

У рамках даної статті ми зупинимося на перших двох пунктах.

1.1. Підготовка звіту про лабораторну роботу.

У переважній більшості розрахункових лабораторних робіт при підготовці звіту учням, насамперед, необхідно опрацювати

результати вимірювань: 1) виконати відповідні обчислення та 2) оцінити похибки. Цілком зручним та природним щодо сприйняття учнями середовищем для такої роботи є електронні таблиці.

Для прикладу розглянемо лабораторну роботу 9 класу. Відповідну таблицю подано на рис. 1.

	A	B	C	D	E
1	<i>Визначення прискорення вільного</i>				
2	<i>падіння за допомогою маятника</i>				
3	<i>N</i>	<i>t, c</i>	<i>l, м</i>	<i>g, м/с²</i>	<i>T, c</i>
4	30	57	0,92	10,05	1,90
5	30	60	0,99	9,76	2,00
6	30	63	1,08	9,66	2,10
7	30	66	1,20	9,78	2,20
8	30	68	1,30	9,98	2,27
9	30	69	1,37	10,21	2,30
10					
11	<i>Обчислення похибок</i>				
12	<i>g_{ср}</i>	<i>Δg</i>	<i>Δg_{ср}</i>	<i>δg</i>	
13	<i>м/с²</i>	<i>м/с²</i>	<i>м/с²</i>	<i>%</i>	
14		0,14			
15		0,15			
16	9,91	0,25	0,15	1,5	
17		0,13			
18		0,07			
19	<i>Остаточнo:</i>				
20	9,76 ≤ g ≤ 10,05 (м/с ²)				

Рис. 1. Таблична частина звіту.

Коментарі.

1. Числові значення величин у стовпчиках C, D і E округлюємо до двох десяткових знаків згідно з ціною поділки мірної стрічки (0,01 м).

2. У комірці A4–A9, B4–B9 та C4–C9 приміщуються результати вимірювань, одержані учнями при виконанні лабораторної роботи.

3. Вміст решти комірок подано нижче:

комірка	формула
D4	$= (2 * 3,14 * A7 / B7) ^ 2 * C7$
E4	$= B7 / A7$
A16	$= СРЗНАЧ(D7:D12)$
B14	$= ABS(\$A\$19 - D7)$
C16	$= СРЗНАЧ(B17:B22)$
D16	$= C19 / A19 * 100$

4. Формули у комітках D4, E4 та B14 підлягають копіюванню у стовпчик.

5. Обчислення періоду T коливань у кожному досліді не є обов'язковим, але його наявність дозволяє одержати графік залежності періоду від довжини підвісу l , що може стати приводом для додаткового обговорення.

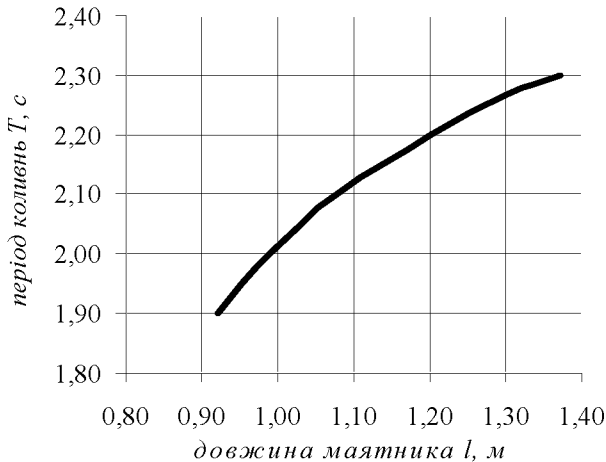

Рис. 2. Графік залежності періоду коливань від довжини підвісу.

5. На увагу заслуговує виведення кінцевого результату (комітки A20–E20):

комірка	вміст
A19	Остаточнo, (текст)
B20	A16–C16 (формула)
C20	$\leq g \leq$ (текст)
D20	A16+C16 (формула)
E20	m/c^2 (текст)

Таке виведення забезпечує автоматичну корекцію кінцевого

результату при будь-якій зміні вхідних даних.

1.2. Опрацювання результатів демонстраційного експерименту.

З цією метою заздалегідь готується електронна таблиця, в якій заповнюються текстами й формулами всі комірки за винятком тих, куди повинні потрапити результати вимірювань при виконанні дослідів під час демонстрації. Приклад такої таблиці наведено на рис. 5.

	A	B	C	D
1.	Закон Бойля-Маріотта			
2.	№	Об'єм V ,	Тиск p ,	$p \times V$,
3.	дослід	умовн. од.	ат	умовн. од.
4.	1	10	1,00	10,00
5.	2	9	1,10	9,90
6.	3	8	1,20	9,60
7.	4	7	1,40	9,80
8.	5	6	1,65	9,90
9.	6	5	1,95	9,75
10.				
11.	Оцінка похибок			
12.	$(p \times V)_{cp}$	$\Delta(p \times V)$	$\Delta(p \times V)_{cp}$	$\delta(p \times V)$
13.		0,18		
14.		0,08		
15.	9,83	0,23	0,11	1%
16.		0,03		
17.		0,07		
18.		0,07		
19.	Остаточна:			
20.	$(p \times V) =$	9,83	$\pm$	0,11

Рис. 5. Таблиця результатів вимірювань і обчислень при вивченні закону Бойля-Маріотта.

Коментарі.

1. При демонстраційному експерименті було використано стандартне обладнання: металевий циліндр із гофрованими стінками та демонстраційний манометр.

2. Комірки В4–В9 та С4–С9 заповнюються даними під час виконання дослідів.

3. Вміст решти комірок:

комірка	формула
D4	=C4*B4
A15	=CPЗНАЧ(D4:D9)
B13	=ABS(\$A\$15-D4)
C15	=CPЗНАЧ(B14:B18)
D15	=C15/A15 (з опцією %)

4. Формули з комірок D4 та B13 копіювати у решту комірок стовпчиків D і B відповідно.

За даними комірок B4–B9 та C4–C9 будується графік залежності тиску від об'єму при сталій температурі (мал. 6).

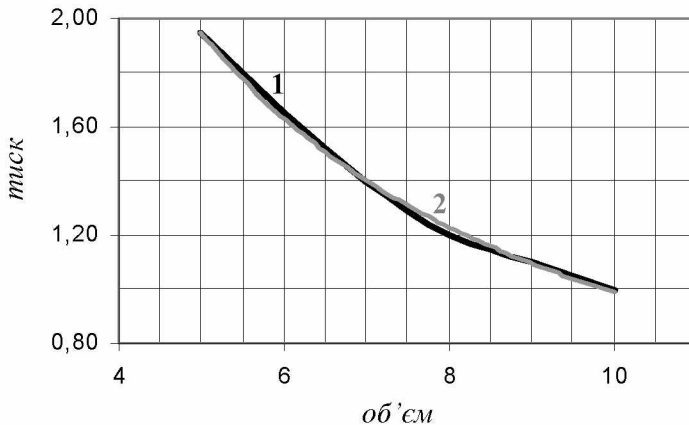

Рис. 6. Залежність тиску від об'єму при сталій температурі.

1 – за даними дослідів; 2 – апроксимація степеневою функцією.

2. Дослідження залежностей між фізичними величинами на основі математичних записів відповідних законів.

Одним із зручних способів дослідження функціональних залежностей між змінними є подання цієї залежності у графічному вигляді. Електронні таблиці дозволяють легко будувати такі графіки (при необхідності можна одночасно побудувати декілька графіків функцій від одного аргументу). Зрозуміло, що коли залежність має простий вигляд, такої потреби може й не бути, але у шкільному курсі фізики подекуди трапляються і досить складні функції, що призводить до появи проблем, пов'язаних зі спробою докладного аналітичного дослідження їх поведінки. При-

кладом може бути залежність амплітуди сили струму I_0 від частоти вимушених коливань ν в колі змінного струму з активним, індуктивним та ємнісним опорами:

$$I_0 = \frac{U_0}{\sqrt{R^2 + \left(2\pi\nu L - \frac{1}{2\pi\nu C}\right)^2}}$$

Оскільки на момент вивчення кіл змінного струму учні ще не здатні виконати повне аналітичне дослідження функції $I_0=I_0(\nu)$, яке до того ж потребує чимало часу, то ми пропонуємо виконати таку роботу в електронних таблицях (мал. 3) із наступною графічною інтерпретацією.

	A	B	C	D	E	F	G
1	Електричний резонанс						
2	ν ,	X_L ,	X_C ,	Z ,	$I_0=U_0/Z$,		
3	Гц	Ом	Ом	Ом	мА	Дано:	
4	25	118	455	337	44	$U, B = 15$	
5	30	141	379	238	63	$R, Ом = 10$	
6	35	165	325	160	93	$L, Гн = 0,75$	
7	40	188	284	96	155	$C, Ф = 1,40E-05$	
8	45	212	253	42	357	$\nu, Гц = 25$	
9	50	236	227	13	1170	$\Delta\nu, Гц = 5$	
10	55	259	207	53	282		
11	60	283	190	94	160		
12	65	306	175	132	114		
13	70	330	162	168	90		
14	75	353	152	202	74		
15	80	377	142	235	64		
16	85	400	134	267	56		
17	90	424	126	298	50		
18	95	447	120	328	46		
19	100	471	114	357	42		
20	105	495	108	386	39		
21	110	518	103	415	36		
22	115	542	99	443	34		
23	120	565	95	471	32		

Рис. 3. Таблиця даних для дослідження кола змінного струму та подальшої побудови резонансної кривої.

Коментарі.

1. Вміст комірок

комірки	формули / числа
A4	=G\$8
A5	=A4+G\$9
B4	=2*3,14*A4*G\$6
C4	=1/(2*3,14*A4*G\$7)
D4	=КОРЕНЬ(G\$5^2+(B4-C4)^2)
E4	=G\$4/D4*1000

2. Формули з комірок A5, B4, C4, D4, E4 копіювати до кінця стовпчика.

3. Для одночасної побудови всіх чотирьох графіків $X_L=X_L(\nu)$, $X_C=X_C(\nu)$, $Z=Z(\nu)$ та $I_0=I_0(\nu)$, виділити всі заповнені комірки у стовпчиках A, B, C, D, E. Якщо потрібна змістовна легенда, виділення слід починати з рядка 1, інакше – із рядка 4.

4. Шуканий графік наведено на рис. 4.

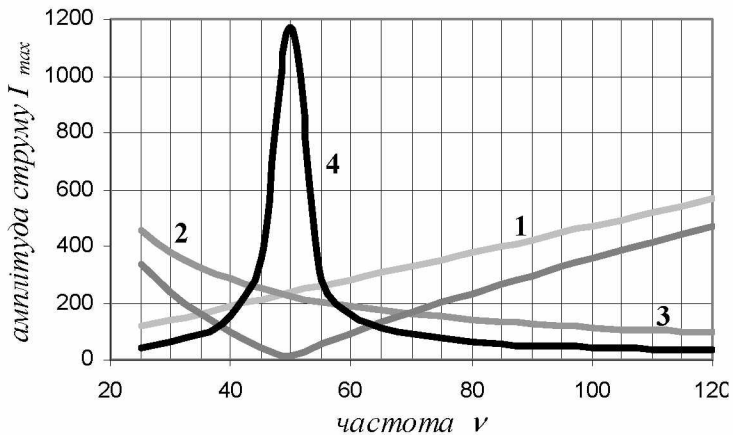

Рис. 4. Побудова резонансної кривої:

- 1) $X_L=2\pi\nu L$; 2) $X_C=1/(2\pi\nu C)$; 3) $Z=(R^2+(X_L-X_C)^2)^{1/2}$; 4) $I_0=U_0/Z$.

З рис. 4 добре видно, що при $\nu=50$ Гц

- а) $X_L=X_C$; б) $Z=Z_{min}$; в) $I=I_{max}$.

Зрозуміло, що попередній теоретичний аналіз цих висновків є необхідним, проте можливість графічного зображення суттєво сприяє більш глибокому їх розумінню.

Отже, використання такого стандартного середовища, яким є

електронні таблиці, відкриває при вивченні фізики додаткові можливості візуального й чисельного аналізу процесів, що досліджуються або вивчаються. Впровадження НІТН забезпечує підсилення дидактичного принципу наочності у сучасному його розумінні як єдності предметно-образної й абстрактної дії.

Література:

1. Бугасенко Г.О., Триус Ю.В., Яриніч Ю.О. Лінійні динамічні системи і їх комп'ютерне моделювання / У зб. наук. праць: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання./Редкол. – К.: «Комп'ютер у школі та сім'ї». – 1998.- С. 62–70.
2. Верлань А.Ф., Апатова Н.В. Інформатика: Підручник для уч. 10–11 кл. серед. загальноосв. шк. – К.: Квazar-Мікро, 1998. – 197 с.
3. Жалдак М.І. Яким бути шкільному курсу «Основи інформатики» // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 1998.– № 1.
4. Разумовский В.Г. Преподавание физики в условиях гуманизации образования // Педагогика. – 1998. – № 6. – С. 102–111.
5. Разумовский В.Г. ЭВМ и школа: Научно-педагогическое обеспечение // Сов. педагогика. – 1985. – № 9. – С. 12–16.
6. Теплицький І.О. Використання електронних таблиць у комп'ютерному моделюванні // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 1999. – № 2. С.27–32.
7. Теплицький І.О. Фізичні моделі в курсі «Основи комп'ютерного моделювання» // Комп'ютерне моделювання та інформаційні технології в освітній діяльності: Збірник наукових праць. – Кривий Ріг: Видавничий відділ КДПУ, 1999. – С. 46–54.